

MONOLÓGIUM

Kovács Bodor Sándor portréfilmje (I. rész: Salgótarján)

A Medves fennsíkon vagyunk, Salgótarján mellett. Ez az egyik legszebb természeti táj, amit valaha is láttam. Salgótarjánban születtem ugyanis. Hát az embernek a születési helyét és hogy mikor született bizony elég sokszor el kell mondania az életben, vagy le kell írnia. Nekem, amikor kikerültem Franciaországba, Párizsba, rengeteg bajom volt ezzel a helynévvel Salgótarjánnal, ugyanis a franciák képtelenek voltak leírni, kimondani pedig egész egyszerűen a lehetetlenséggel volt egyenlő a számukra. Úgyhogy a végén, amikor be kellett diktálnom hol születtem, akkor elkértem a tisztviselő ceruzáját, tollát és leírtam nyomtatott nagybetűkkel, hogy Salgótarján. Természetesen kitettem az ékezetet is az ó betűre és az á betűre és vártam, hogy respektálják ezt a két ékezetet. Általában nem tudták kitenni, mert a francia ábécében nincs hosszú ékezetes ó és hosszú ékezetes á.

Mit jelent nekem Salgótarján? Azt hiszem, hogy a kiindulópontot, annak a parabolának, annak a félkörívnek a kezdőpontját, amelynek most már a második felében vagyok, a leszálló ágában, de gondolom még sokáig leszek ebben az ágban. Tehát a kiinduló pont az itt van Salgótarjánban és környékén, hogy a végpont hol lesz azt nem tudom. Azt, hogy hol születik az ember, és hol tölti gyermekéveit, ifjúkorának legfogékonyabb éveit, azt hiszem, hogy meghatározó, nagyon fontos. Én egy időben lelkileg rendkívül rosszban voltam szülővárossal, ezzel a várossal. Hát hogy miért, majd azt talán egyszer később elmondom. Most már kibékültem vele. De természetesen letagadni nem akartam és nem is lehet.

A háború. Erről is kell azért néhány szót szólni. Hiába nem lehet elkerülni a kellemetlen emlékeket sem. Én például emlékszem arra az időszakra, amikor deportálták a zsidókat. A Füleki utcában laktunk. Szemben lakott velünk a zsidó rabbi, azokat is deportálták, a volt osztálytársamat egy nagyon okos fiút. Emlékszem, hogy édesapám mindig azt mondta, amikor kézen fogva sétáltunk az utcán és esetleg találkoztunk ezzel a Béni nevű fiúval, aki kitűnő tanuló volt, hogy „Fiam, nem kell ezeket az embereket gyűlölni és ha valami hátrányt érzel vagy kisebbségi érzésed van, igenis fel kell venni velük a versenyt, legyél olyan jó tanuló, mint a Béni.” Hát Bényt is deportálták családjával együtt, ott voltam, ha jól emlékszem a Nagyállomáson vagonírozták be őket. Hát egész egyszerűen szörnyű volt, szóval az embertelenségnek ilyen bugyrait addig nem láttam, nem tapasztaltam, nem élhettem meg és amikor láttam, hogy embereket úgy zsúfolnak bele vagonokba, mint az állatokat és

én gyerekként is tudtam, hogy őket hova viszik, hogy a halálba viszik. Nem igaz, hogy a többiek nem tudták, hogy mi lesz ezeknek az embereknek a sorsa. Mindig könnyű kibúvót találni, mi nem tudtuk, nem láttuk, nem hallottuk. Az is egy nagyon hosszú ideig tartó élmény volt, és még ma is hat.

Hát itt éltem meg a Rákosi korszakot is. Elég sokat szenvedtem emiatt, mert apám kereskedő ember volt, jómódú kereskedő lett, és aztán tartalékos tisztnek behívták katonának, és Dunaföldváron 1944-ben meghalt. Így lettem én egy horthysta katonatiszt fia. Hát azt hiszem ennél rosszabb kategória abban a rendszerben nem volt, és ezért már gimnáziumba sem vettek fel. Nemcsak egyetemre nem vettek fel később, hanem már gimnáziumba sem vettek fel. Így kerültem Sárospatakra, a sárospataki református gimnáziumba. Nem bántam meg ezt az egy évet. Egy évig jártam oda, bár azt a rendkívül vallásos és kegyes szellemet én nem szerettem, amely akkor vagy akkor is uralkodott Sárospatakon, de maga a gimnázium remek volt. Szóval jártunk mendikálni, szuplikálni, nagyon érdekes korszak volt, de vissza kerültem Salgótarjánba és itt érettségiztem.

Még egy apróságot mondanék el. Nagyon fontos emlék volt akkor, amikor nehéz helyzetbe kerültem vagy külföldön bizonyítani kellett. Ugye közvetlenül a háború utáni években úgy fűtöttük az iskolákat, az osztályokat, hogy kimentünk az erdőbe, rőzsét szedtünk, felraktuk két ilyen hosszú botra, és azt becipeltük az iskolába. És emlékszem, hogy egyszer valószínűleg Bíró Sándor barátommal nagyon megraktuk ezt a két fát, és ahogy vittük az iskola felé az egyik fa kicsúszott a kezemből, és az egész rőzseköteg a földre esett, és én nagyon szégyelltem magam, és akkor elhatároztam, hogy többet ez a rúd nem fog kiesni a kezemből. És hányszor eszembe jutott, mikor nehézségeim voltak, vagy a teljesítőképességem határán voltam, hogy nem, nem adom fel, összeszorítom a fogamat és szorítom ezt a botot, és nem adom fel, azért is megcsinálom!

Még egy dolog jut eszembe, hogy sokszor mondják, sokszor kérdezik az embertől, hogy hát te pesti gyerek vagy-e, vagy vidéki gyerek vagy-e? Hát én vidéki gyerek vagyok. Büszke vagyok rá egyébként és arra is, hogy vidékről mindjárt a világ szellemi fővárosába, Párizsba kerültem. És mivel megakadályozták annak idején '53–54 tájt, hogy én az egyetemi tanulmányaimat Pesten végezzem el, hát elvégeztem Párizsban a Sorbonne-on.

Az ösztönök, érzelmek ébrednek ilyenkor fel az emberben, és ez a kettősség is nagyon fontos, hogy én, aki egész életemben, szinte vad racionalista voltam, mert hiszen a francia felvilágosodástól, azt tanultam meg, hogy bizonyos rémes dolgokat, háborúkat, vérengzéseket, deportálásokat, minden ilyen szörnyű dolgot egyedül úgy lehet kivédeni, ha az ember racionalizálja a dolgokat, racionálisan gondolkodik, felvilágosultan gondolkodik. Az a kettősség sem zavar, sőt a legnagyobb harmóniában van bennem, hogy egyszerre vagyok a görög istenek gyermeke, és fontosak számomra a mítoszok, a mitológia, a legendák, a szibólumok, ugyanakkor van bennem egy erős racionalizáló hajlam.

Egy kicsit elbambultam azt időt, mert egy órakor találkozót beszéltem meg Hermésszel itt a keresztnél. Érdekes módon nem zavarta őt az, hogy egy keresztény jelképnél találkozunk. Van itt egy kereszt, de már majdnem negyed kettő van, az ördög vigye el hát majd valamit csinálunk itt. Sietek, remélem megvárt, bár nem szeretni, hogyha késik az ember, ezt lehet, hogy tőle örököltem, mert én sem szeretem, hogyha késnek a barátaim. Hát a fene egye meg, nincs itt senki, elkéstem, az anyját. De várjál, van itt azért valami. Jé, lúdtollat találtam. Hát úgy látszik Hermésznek nem volt ideje, nem várt meg, de hagyott nekem üzenetet. Mégpedig egy-kettő-három-négy szép lúdtollat. Hát igen. Biztatásnak veszem, hogy írjak tovább, folytassam a megkezdett munkát.

Hogyan lesz valakiből író? Nem tudom pontosan megmondani, hogy mikor döntöttem el, hogy író leszek. Valószínűleg akkor, amikor egyszer Sárospatakon magyar tanárunk azt a feladatot adta az osztálynak, hogy mindenki írjon verset vagy novellát. Az egyik osztálytársam verset írt, és nagyon megdicsérte őt a tanár. Gondoltam ejnye, ejnye hát ilyen én is tudok írni. És akkor kezdtem el rendszeresen írni, persze ilyen kezdő diákokra jellemző verseket.

Párizsban jöttem rá, jöttünk rá '56 után, hogy tulajdonképpen nem ismerjük a modern magyar irodalmat, fogalmunk sincs Kassák Lajosról vagy Szentkuthy Miklósról, de még olyan írókról is, akiket pedig akkor agyon ajnároztak, még József Attiláról is túl keveset tudunk.

Hát amikor egyszer megkérdezték tőlem fiatal író barátaim, hogy ők lapot szeretnének alapítani, egy új nemzedéki, irodalmi folyóiratot és mi a teendő, azt mondtam nekik, hogy gyerekek, ha nincs pénzetek, ha nem örököltetek a szüleitektől vagy nincsenek gazdag rokonaitok, ismerőseitek, akkor tanuljátok ki a nyomdászmesterséget. Menjetek el egy nyomdába dolgozni, és csináljátok meg azt a lapot! Most persze ez egy kicsit viccnek hangzik, holott nagyon komolyan mondtam nekik, mert mi, ahogy erről talán lesz még alkalmunk beszélgetni, úgy alapítottuk 1962-ben, Párizsban egy magyar nyelvű folyóiratot, hogy egy árva fillérünk nem volt, és csak úgy sikerült egészen a mai napig fenntartanunk, hogy az egyetem elvégzése után kitanultuk a nyomdászmesterséget, és Papp Tibor barátommal ketten közel harminc éven keresztül egy nagy Párizs környéki nyomdában dolgoztunk, amelynek kulcsa a zsebünkben volt, ahol este bent maradhattunk és szedhettük a verseinket, novelláinkat és nemcsak a sajátunkét természetesen, hanem másokét is, amelyek a Magyar Műhelybe kerültek bele. Bemehettünk szombat-vasárnaponként is, és ott töltöttük időnk nagy részét, így aztán természetesen nem lettünk gazdag emberek, nem gazdagodtunk meg, de azt hiszem, hogy itt megint elmondhatom, hogy nem bántuk meg.

Hát keresem továbbra is Hermészt, meg vagyok róla győződve, hogy itt van valahol, csak incselkedik velem. A kert alatt Hermész alakoskodik, nem véletlenül hagyta itt nekem ezt a tollat. Hermész, Hermész ott vagy? Hát, ide figyelj csak meg akartam köszönni ajándékodat.

Salgótarján képe az utóbbi harminc-negyven esztendőben persze teljesen megváltozott. Emlékszem, hogy gyermekkoromban itt ródliztunk az öreg zsidótemető kerítése mellett, mert itt egyetlen egy ház sem állt. Az erdő széléről indultunk és leszaladtunk egészen az útig. Nyáron meg az ide közel lévő Báthory szobornál játszottunk, a Kiseréten, a vasút mentén, a Tarján patakban, úgyhogy a legkorábbi emlékeim ezek. Most már itt a zsidótemető melletti rész teljesen beépült, így a zsidótemetőbe jöttünk be, hogy ezt a részt leforgassuk. Hát ez alkalmat ad nekem arra is, hogy egy kicsit a különbségről, az emberek közötti különbségről elmélkedjem. Nagyon megdöbbenett tegnap, amikor azt olvastam egy komoly tanulmányban, ugye hogy a csirkék, némely csirkefajták gyűlölik egymást. Hogyha a kendermagos csirkék közé betesznek egy fehér csirkét, azt a kendermagos csirkék agyoncsípik és fordítva. Nagyon elgondolkoztató ez a különbség. El nem tudják képzelni, hogy van-e valóban a fajok között valami determináns különbség. Én továbbra is azt hiszem, hogy nincs, hogy mindenféle faji megkülönböztetés és faji gyűlölet az az embernek nem vele született tulajdonsága, hanem kialakult, sajnos kialakult tulajdonsága. Igen, azt hiszem, hogy azok a jó társadalmak, amelyekben még az átlag emberek, azok is akik különben nem hősök, tisztességesek maradhatnak.

Salom! Nyugodjatok békében kedves barátaim. *Ez a föld a ti földetek is.*

„Báthory István Erdély fejedelme, majd Lengyelország egyik legkiválóbb királya”. Hát ezt mi akkor gyerekkoromban még nem nagyon tudtuk, vagy nem nagyon figyeltünk oda, de rengeteget játszottunk itt a Báthory szobornál, hát ez a szobor már ötven éve itt áll, kopik, ugye még dacolt az idő támadásaival. Nem messze laktunk ide, a Füleki utca 42-ben. Ide jártunk ki játszani a hegyoldalba, a Kiserdőbe egy barlangot ástunk. Egyszer egyik barátunk Schultz Pityu majdnem ott is veszett, mert az ellenfél bandája – nekünk is volt természetesen bandánk, a Füleki utcaiaknak – a bezárta Pityut egy barlangba, és tüzet rakott a barlang bejárata előtt. Mi rohantunk haza a szüleinkhez és segítséget kértünk, mert attól féltünk, hogy Schultz Pityu benne ég a barlangban. Aztán sokat fociztunk itt, vagy lementünk a Kiserétre, a patak partjára és rendkívül nagy rongylabda csatákat vívtunk.

Hát itt a Polk vendéglőnél jöttünk le ide, itt folyt ki valahol a gőzmalomból a meleg víz, itt tocsogtunk, fürödtünk és itt volt a Kiserét. Hát ma is itt van, csak már nem egészen olyan, mint azelőtt volt, harminc-negyven évvel. Szépen le volt kaszáva a fű és itt rengeteget futballoztunk, hiszen ott van fent, még ma is létezik a régi Sté-cé pálya. Ugye mi nagy Sté-cé drukkerek voltunk: Hajrá Sté-cé!

„Kevés hely van a világon, ahol olyan festői környezetben épült volna labdarúgó pálya, mint Salgótarjánban. Itt a tarjáni stadionban csap össze egymással a Salgótarjáni Bányász és a Sztalinói Shaktyor együttese. Most Bodon a bal oldalról hozza át jobb oldalra a labdát, szépen gurítja tovább, ott van Jagodics jobbszélőnél. Majd tovább előre Csákihoz kerül, Csáki meredeken szökteti Jagodicsnak, Jagodics száguld a labdával, majd lő. Gól!”

Magyarország egyik legmeredekebben emelkedő vasúti pályája ez. Itt megy el szülőházam előtt. Nagyon sok kellemes és nehéz élményem fűződik ehhez a házhoz. Most végül is csak annyi fogalmazódik meg bennem, gyakran szokták mondani, hogy összemennek a gyerekkori házak, kertek, kicsik lesznek az idő múltával, és nekem is az az érzésem, hogy nem csak hogy összement ez a ház, meg a kert, hanem a felismerhetetlenségig kicsi lett. Ebben a házban is volt egy nagyon jó kis kocsmá. A Scholtz-féle kocsmá. Aztán itt lakott egy „kurucz” néni, akit egyszer a padláson átfúrt lyukon keresztül meglestünk az egyik barátommal. Vagy például itt a Nemzeti tűzfalán sokáig lehetett látni apám üzletének hirdetését.

Apám egyébként nagyon felvilágosult, modern gondolkodó ember volt. Például a húszas évek végén, harmincas években Adyt olvasott, és egyik anyámnak írt levelében hosszasan elemzi Ady költészetét. Azután repülőgéppel elment az 1936-os berlini olimpiára. A gödöllői dzsemborin vett egy sátrat amerikai cserkészektől és mi ezzel a sátorral jártunk az Ipoly-partra, hát ahogy ma mondanák kempingezni. Övé volt az egyik első gépkocsi Salgótarjánban, egy kis Fiat Topolinó, úgyhogy tőle és anyámtól is nagyon sok mindent tanulhattunk mi gyerekek, és tanultunk is.

És hát természetesen aztán itt ébredezett bennem a szexualitás is. Azt hiszem, hogy azzal a mi szüleink abszolúte nem tudtak mit kezdeni, semmiféle szexuális felvilágosítást nem kaptam, még az iskolában sem. Úgy gondolom, hogy az én igazi egészséges szexuális életem az majd Párizsban kezdődik, bizony elég későn, hiszen 22 éves koromban kerültem külföldre. De jó is lenne, ha ezek a szép kis tarjáni lányok, akik itt sétálnak, jönnek iskolából, mennek hazafelé, már más nevelésben részesülnének mint én, és azt a sok felesleges kínlódást, onalizálást, meg mindenféle pótszerelmet ugye már ki tudnák kerülni és egészséges, felszabadult, szerelmi és szexuális életük lenne, amilyen például a francia fiataloknak van. Akiket jobban ismerek, de azt hiszem, hogy most már idehaza is a fiatalok sokkal felszabadultabbak, sokkal természetesebbek, mint mi voltunk az '50-es években.

GERELYES ENDRE SZOBRÁNÁL

Szerbusz Bandi, gondoltad volna 1951–52 körül, hogy 1996-ban majd itt ülünk egymás mellett, te mint szobor, én mint élő ember. Egy osztályba jártunk, mennyit csibészkedtünk együtt. Jó barátok voltunk, te bokszoltál, én szertornáztam. Együtt kirándultunk, udvaroltunk. Írni is együtt kezdtünk, van is egy közös írásunk. Én írtam a szöveget, te pedig az illusztrációkat készítetted. 1956-ban te voltál az a pesti diák, aki a Nógrád megyei Munkástanács ülésén elmesélted, hogy mi történt Pesten, beszámoltál a fővárosi eseményekről. Lehet, hogy ezért fizetted olyan súlyos árat. '56 után felfedeztek, mint fiatal író. Te hajlandó voltál akkor közölni első novelláidat, amikor minden magyar író hallgatott, úgyhogy fiatal zsenit csináltak belőled. Később Szegeden lettél egyetemi tanár vagy előadó tanár. Elindultál felfelé, amelyről kiderült aztán, hogy lefelé ment ez az út.

Meghasonlítottál önmagaddal, és te aki olyan jó képű, fiatal, erős fiú voltál, a „9 perc” bokszoló hőse, lassan megkopaszodtál. Rászoktál az alkoholra és amikor Párizsban találkoztunk az már nagyon kínos volt. De ebből érdemes levonni azt a tanulságot, hogy az író ne kössön szövetséget a hatalom ördögével.

„Csellel leiszom magam a sárga padlószőnyegig,
végigheveredem a célegyenesen
így se neked, se nekem.
Pőre a barna anyateszt, albérletbe kiadott vágy,
higany rohan a falvédőben, vezércsere.
Sejtéd miközben hajadat bodorítod,
sötét hajadat, kiegyenesíted a derekadat.
Ma minden sikerül.
Minden hungarocsel.
A játszma vége”

1996–97

A portréfilm folytatása 2001-ben Párizsban, Shervy-ben és Marseille-ben készült. A bemutatók 2002 tavaszán Salgótarjánban, Budapesten és Párizsban lesznek. (KBS)